

“To the teacher with love!” – memories for academic Ivan Kostov **„На учителя – с любов!“ – спомени за академик Иван Костов**

Todor Nikolov
Тодор Николов

В последните години имах честта и удоволствието да бъда често с акад. Иван Костов – разходки, дълги разговори, обсъждания на проблеми на науката и съвременното развитие на света и на държавата ни. За съжаление тази възможност за по-тесни контакти с една голяма личност приключи с кончината на акад. Костов на 31 март 2004 година. Отиде си от този свят един голям учен и човек, оставил дълбока бразда в българската наука. Творец, чиито постижения в минералогията и кристалографията ще останат в златните страници на науката.

Първите ми спомени за Иван Костов са от университетската аудитория, където съм слушал неговите лекции по минералогия. През есенния семестър на 1950/51 г. той ни чете лекциите по обща минералогия, а през следващата 1951/52 учебна година – по специална минералогия. Слаб, елегантен и усмихнат доц. Иван Костов ми внуши дълбок респект и уважение с лекотата на представянето на трудната материя от учението за минералите, в което той се беше дълбоко потопил и „плуваше“ със замах. Не бих могъл да кажа, че лекциите му бяха лесни за разбиране, но великолепните илюстрации на различни кристални форми на минералите, които той рисуваше на черната дъска облекчаваха възприемането на разнообразното богатство на минералния свят. И по-късно винаги съм се възхищавал на способността на акад. Костов да илюстрира своите лекции и доклади със собствени рисунки. Той безспорно имаше поглед на учен, но и усет и ръка на художник. Веднъж, когато се връщаше към детските си години в Пловдив, той ми разказа за влиянието, което му е оказал в това отношение неговият учител по рисуване – именитият български художник Христо Станчев, който е приятел на баща му. Под негово ръководство Иван Костов като ученик в Пловдивската гимназия „Александър I“ рисува портрет на Д. Менделеев за една от класните стаи в гимназията. У дома си той имаше богата колекция от собствени живописни творби.

Когато разказваше за своите ученически години акад. Костов споменаваха имената на много

от своите учители, особено по български език и литература, по история, химия и биология. Способностите, които той е наследил от своите родители са били развити в богата със знания и доброта атмосфера, създавана от неговите родители и учители. За всеки беше удоволствие да слуша цитати от историята и литературата, които акад. Костов често използваше, за да обогати своята реч и да подчертае различни аспекти от обсъжданата тема. Той обичаше много поезията и до последните си дни удивяваше с рецитирането на стихове от много български и чуждестранни поети. Показателно е неговото последно публично слово, което той произнесе при честването на 90-та му годишнина, което започва и завършва със стихове.

Акад. Иван Костов разказваше за своите студентски години в Софийския университет като винаги подчертаваше особено голямата роля на професорите Георги Бончев и Стефан Бончев за развитието на университетското образование по минералогия и геология. За годините, през които специализира в Лондон Иван Костов пазеше живи спомени за своите учители – професорите Рийд и Джонс, под чието ръководство той навлиза в дълбините на минералогията и създава много приятелства с млади учени от различни страни. С много от тях той имаше активни връзки и богата кореспонденция до последните си дни. За съжаление, както ми каза в един разговор, Иван Костов е трябвало често да дава писмени обяснения „пред компетентните български органи“ в „онова време“ от края четиридесетте и през петдесетте години за връзките си със „западни учени“.

Един път си позволих да попитам акад. Иван Костов как е избрал минералогията, на което той ми отговори веднага: „вероятно спонтанно“, но после започна да разказва, че още в детските си години се е увличал от природата. Обичал е да се катери със своите другарчета по пловдивските тепета, да гледа гълъби в двора, да колекционира пеперуди, а като ученик в гимназията започва да събира и минерали.

Всяко лято баща му Коста Николов организира летуване на семейството в Родопите. Още в детските си години Иван Костов има възможност да опознае най-прелестните кътчета на Родопите – околностите на Яврово, Чепеларе, Бойково, Бяла черква, Хвойна и др. „Още от това време – ми казваше акад. Костов – Родопите влязоха в мен, станаха част от моята душевност и професионална съдба“. По неговите разкази за тези години може да се съди, че той е бил „между биологията и химията“ – биологията му е разкривала тайни на живота свят, а в химията той е виждал път към тайните на минералите. Тези увлечения в ученическите години на Иван Костов стават здравата канава, върху която в следващите години той развива своите познания за околния свят. В Софийския университет той завършва специалност естествена история, но именно там избира минералогията.

В своя дълъг житейски път акад. Костов беше отдаден неуморно на минералогията и кристалографията, създавайки забележителни творби, които го издигнаха като учен от изключителен мащаб и го утвърдиха като един от най-големите минералози в света. Но Иван Костов беше и мислител. Тази негова черта ми е правила силно впечатление при запознаване с негови трудове по общи въпроси на науката и обществото. Затова за мен разговорите с него през лятото на 2003 г. бяха като интелектуални празници.

В началото на м. юни, при една разходка в Борисовата градина, акад. Костов сподели с мен, че напоследък много често разсъждава върху проблема за границата между неживата и живата материя и дали съществува такава граница. Той вече знаеше, че се замисля една научна конференция, която ще бъде посветена на неговата 90-та годишнина. В тази връзка той започнал да обмисля темата за своето слово пред тази конференция. Разговоряхме дълго върху ранния етап от еволюцията на Земята и специално за главните особености на живата и неживата природа: дискретност (обособеност), развитие на специфични признаци, способност за растеж, метаболизъм, дразнене, промяна на формата в зависимост от средата, идентично самовъзпроизвеждане, способност за мутации. Част от тези признаци са общи за организмите и минералите: дискретност (индивидуалност, метаболизъм, способност за растеж, промяна на формата и др.).

Няколко дни след този разговор, в едно тихо сепаре в кафене на ул. „Гурко“ акад. Костов ми каза, че вече се е спрял на конкретната тема за неговото юбилейно слово: „Минералите и животът“. Тъй като това слово, с качествата на първокласно есе, вече е публикувано в сп. на БАН (2, 2004, 42–44) тук ще отбележа само някои моменти от нашите разговори по тази тема.

Спомних си, че в своята книга „Произход на живота“ големият английски учен Джон Бернал

казва, че поради трудността да се дефинира живота и границата между живото и неживото, то „биологията може да се определи като обобщена кристалография“. Последваха разсъждения на акад. Костов, които мога да опиша само като блестящи. Дълбок познавач на кристалографията Иван Костов разви свои мисли по идеята на Джон Бернал за „живота като обобщена кристализация“. Отбелязвайки, че вирусите са по същество „кристализирал живот“ (или по-скоро кристализирала материя на граница между живото и неживото) акад. Костов отбеляза няколко важни особености на минералите в контекста на обсъждания проблем: минералите също имат свойството за растеж, развитие и промяна на формата, обмяна на веществата, могат да образуват съобщества (парагенези), както и да развият междувидов антагонизъм и др. Минералите, според Иван Костов, са протоматериалите, която изгражда всички твърди космически тела, в т.ч. и нашата планета. Те са предшествашият етап на еволюцията на материята, след който усложняването на химическата еволюция довежда до възникването на пробионтите (протомикрорганизми) и на първите истински микроорганизми.

Изключително интересни мисли сподели акад. Костов за двете страни на живота – материалната и духовната, за симетрията и дисиметрията, за красотата в природата за индивидуалните (онтогенетичните) и обществените (филогенетичните) прояви в живота.

Бях удивен от паралела, който направи акад. Костов между зараждащите се минерали и децата. Като подчерта, че децата трябва да бъдат главна грижа на всеки човек, той отбеляза, че кристалите растат идеално, когато са в началната си форма на растеж. По-нататък техният растеж може да продължи успешно само ако има подходящо подхранване и подходяща стабилна среда. Така и за растежа на децата в живия свят трябва да има хармонична среда и грижи за физическо израстване и духовно развитие.

Акад. Иван Костов гледаше с тревога на негативните тенденции в развитието (или по-скоро неразвитието, застой) на духовността на българите и особено на младежите. Той се открояваше като европеец със своите демократични разбирания и беше човек-патриот, привързан към родината си с изстрадана обич.

Според акад. Костов, за да преуспява едно общество, както и едно семейство или една страна, а и планетата като цяло, те трябва да бъдат като хетерогенен конгломерат със здрава хомогенна спойка. Хетерогенността на конгломератните съставки е показател за разнообразието, без което е немислимо развитието. Заедно с това хомогенността на спойката е израз на наличие на здрава връзка, основана на толерантност, сътрудничество, взаимопомощ, наличие на обич и непременно зачитане на другостта.

25.06.2003 г.

Академици: И. Костов, Г. Близнаков, Ч. Големинов, Т. Николов, И. Юхновски, Б. Сендов, Ц. Хинковски, Р. Попиванов, Ц. Цветков, В. Сгурев, И. Дуриданов, Г. Иванов, П. Кендеров, А. Ангелов, Н. Минков, С. Панчев, И. Томов, М. Даков, Е. Будевски, В. Хаджиниколов, Н. Попов, Б. Боянов, Р. Цанев, Д. Павлов

Разговорите ни по темата за живота и минералите продължиха и през есента на 2003 г. За съжаление, след краткото боледуване през декември с.г. жизнеността на акад. Костов видимо спадна. Мислите му обаче бяха все така логични и интересни. Чувстваше се обаче лека умора. Към края на януари 2004 г., след като беше отминало честването на юбилея му, акад. Костов ми каза: „не можах да се възстановя от грипа през декември и вече се чувствам много уморен“. Откровено признавам – струваше ми се, че той вече чувства приближаването на края... А това видимо се потвърждава и от последния стих на неговото стихотворение, поместено в края на юбилейното му слово „Минералите и животът“¹:

„Началото върви към края,
към зимен сън и плътен мрак,
мрак, облян от светлината
на ефирното безвреме –
там ще слее своя край.“

Един голям учен, с поглед на художник и душа на поет гледаше към края на безкрая. Спокойно, с изстрадана мъдрост и с надежда, че светът ще бъде по-добър за децата. В последния ден на март 2004 г. акад. Иван Костов почина. Затвориха се завинаги очите му, които през целия живот са били ярко отворени и търсещи истините за околния свят. Очи, в които са проблясвали кристалите на богатия минерален свят, изпълнили с дълбок смисъл неговия живот и издигнали името му на един от най-високите пиедестали на световната минералогия.

Акад. Иван Костов не беше пряк мой учител, тъй като аз още в студентските години се ориентирах към палеонтологията и стратиграфията. Но трябва да призная, че косвено съм изпитвал неговото благоприятно влияние в различни насоки на

¹ Сп. на БАН, кн. 2, 2004.

моето развитие. Спомням си неговите насърчителни оценки, които той направи за моята първа книга „Биостратиграфия“ през 1977 г., препоръчвайки ми да продължа да работя върху такива обобщаващи книги. След публикуването на книгата ми „Дългият път на живота“ (1982 г.) много често сме дискутирали с него различни аспекти на еволюцията – идеята за големия взрив, допланетния етап в еволюцията на материята, ранните етапи в исто-

рията на Земята, както и основните закономерности и възлови моменти в организмовата еволюция върху нашата планета. Тези разговори представяваха за мен не само голям интерес да разисквам научни проблеми с един голям учен, но те ме обогатяваха и пораждаха у мен предизвикателства към нови търсения. Затова се прекланям с дълбока почит и искрено уважение пред големия учен и човек акад. Иван Костов.

02.10.2004 г.

Акад. Тодор Николов